

Vědecké řízení vojenství.*)

Slova armáda a válka budí v nás různé představy. Armáda je uniformovaný, přesně pracující kolektiv, poslušný jedině vůli. Válka je něco podobného epidemii, zemětřesení. Při svém katastrofálním rázu je však válka v podstatě zápasem dvou pečlivě organisovaných sil a vůlí, které se navzájem hledí udolat.

Mluva dobře rozeznává armády poražené od armád zničených. Poražená armáda je armádou desorganisovanou, neschopnou odporu. Každý voják ví, že dobrá organisace vůli k odporu posiluje, a naopak, že pokles vůle k odporu má vždy v zápětí desorganisaci. Veliké ztráty, které stíhají poraženého, nejsou obyčejně příčinou desorganisace, nýbrž jejím následkem. Kde se v boji organisovaný kolektiv proměnil v zmatenou, bezhlavou smečku, tam smrt mívala největší žně.

Umění zvítězit v bitvě záleželo v tom, že jsme určitými opatřeními nepřítelovu organisaci rozvrátili a svou si při tom uchovali.

Za původem úvah o umění zvítězit v bitvě bychom musili daleko do historie. Spokojíme se zjištěním, že se soustavné hledání a zkoumání zásad a zákonů vítězství objevovalo obyčejně tehdy, když společnost dosáhla určité civilisační a kulturní úrovně. Počátky novodobé vojenské nauky nalézáme vedle počátků novodobé nauky politické a národohospodářské. Čím byl Locke v nauce politické, co znamenal pro nauku národohospodářskou Adam Smith, tím se stal v nauce válečné anglický generál a historik Lloyd. Racionalismus tedy dal také základ soustavné vojenské teorii.

Sledujeme-li vývoj válečné teorie od druhé polovice XVIII. století, vidíme, že byla pod vlivem současných myšlenkových proudů. Na generála

*) Předneseno 12. září 1934 na VIII. mezinárodním psychotechnickém kongresu v komisi pro vědeckou organisaci.

Lloyda působil Montesquieu, na generála Clausewitze Kant s Heglem, na generála Lewala Comte. Předválečný francouzský štáb podléhal značně vlivu Bergsonovu.

Ale praxe válečná, podobně jako praxe politická se dost lišila od své teorie. Ukázalo se totiž, že na válečnou praxi mnohem větší vliv než na z o r o v é šk o l y měla hnutí širokých mas, nové vynálezy a výrobní procesy.

V první půli XIX. století dala válečné nauce ráz francouzská revoluce a v druhé půli technika.

Armády monarchií před francouzskou revolucí byly dobře vycepované masy přesně pracující pod těžkým bičem kázně, ale bez iniciativy. Bedřich Veliký tvrdil na příklad, že se voják musí vlastního důstojníka obávat mnohem více než nepřítele.

Přišla francouzská revoluce s právy člověka. Proti monarchistickým armádám podobným neživému, ale přesnému stroji objevila se armáda bídne vycvičených, špatně zásobovaných, ale odhodlaných vojáků revoluce. Mravní síla, čerpaná z politické svobody dala revolučním armádám větší trvanlivost, větší pohyblivost a pružnost. To ovšem mělo vliv na zásady boje a manévrování.

Před francouzskou revolucí se hledalo tajemství vítězení spíše v řešení určitých geometrických pohybů než ve vůli bít se. Racionalistická škola dala velmi ucelenou a působivou vojenskou nauku, poněvadž vypustila z počtu skoro vůbec prvek mravní. Počítala jen pušky, děla a míle. Bitvu prohlašovala za důsledek chybného manévru. Učila vítězením bez boje. Francouzská revoluce přinesla do války novou morálku a s ní odvahu k bitvám rozhodujícím tažení. To, čemu říkáme psychologický faktor, stalo se proto ve válce rozhodujícím činitelem. Vojáci mu krátce říkají morálka.

Její ohromný válečný význam po prvé soustavně zdůraznil Clausewitz. Učil totiž, že vedle pušek a děl jsou v boji a ve válce ještě jiné nezbadatelné a nezvažitelné vlivy a zjevy, které se nedají předvídat, a tyto zjevy že mohou všechny válečné výpočty obrátit. Clausewitz je nazval frikcemi. Nadšení a únava se nedají přepočítat na kule a granáty.

Správné odhadnutí válečných možností nemohlo být jediné výsledkem vědění a pilné práce. Zde bylo třeba zvláštních schopností — kterým se říká nadání a genialita. Genialita umožňovala správné zhodnocení toho, co se nedá ve válce ani zvážit ani změřit. Proto Clausewitz odmítl tvrzení materialistického racionalismu, že válečnictví je věda.

Mnoho z Clausewitzových nezbadatelných a nedefinovaných frikci moderní věda zatím definovala s pomocí sociologie, psychologie a psycho-techniky. Tím válečné umění přiblížila opět vědě a potřebu geniality v mnohém nahradila potřebou soustavného vědění.

Ale ještě než do vojenství zasáhly sociologie a psychologie, začalo se válečnictví nazývat opět vědou, ale ze zcela jiných důvodů.

Jestliže Napoleon dovedl znamenitě využívat nových sil mravních, využil maršál Moltke velmi obratně nových sil technických. V první polovině XIX. století přistějně technice vítězila vyšší morálka revoluce. V druhé polovině XIX. století přistějně morálce vítězila větší technika a organizace Německa. To, co za Napoleona znamenalo revoluční nadšení, to za Moltka způsobily železnice a pušky zedovky.

Návrat k technice znamenal však ve válečné teorii zdůraznění materialismu. Clausewitz je nyní pomíjen a místo něho se dostává do popředí, hlavně v Německu, mnohem slabší válečný myslitel, operační geometr Jomini.

Na válku se nikdo už nedíval jako na velkou morální krizi kolektivů, která může končit zlými převraty. Teorie z války dělá krátkou, přesně propočítanou operační procházku. Válečnická geometrie opět slaví triumfy. Otázka vítězství nebo porážky není už otázkou morálky, nýbrž otázkou obratnosti, s kterou používáme pro manévry vnitřních a nebo vnějších linií.

Na konci XIX. století válečná nauka prožívala úpadek. Trpěla nezdramým sebevědomím. Generální štáby se proměnily ve vznešené strážce bezpečného receptu na rychlé vítězství. Clausewitz byl při tom prohlašován za mlhavého a rozvláčeného metafysika. V existenci jeho frikci se prakticky nevěřilo.

Válečná nauka před samou válkou nevyužívala dostatečné pomoci, kterou jí věda nabízel na poli mravním, ať už šlo o pomoc nauky historické, sociologické nebo psychologické.

Přišla světová válka a v ní došlo k značnému selhání všech zajímavých válečných teorií. Operační recepty na rychlé vítězství se na obou stranách neuplatnily. Ukázalo se, že moderní vojska jsou při vši ničivosti nových zbraní mnohem odolnější a že si státy dovedou velmi rychle hradit ztráty na lidech a materiálu. Jednou bitvou se už nedala válka rozhodnout, jako r. 1866 nebo 1870.

XIX. století bylo ve vojenské nauce údobím přechodným, poněvadž se v něm začaly uplatňovat zcela nové hodnoty mravní i hmotné. Potvrdila se stará pravda, že se změny v politickém a hospodářském životě společnosti odrazí také v jejím vojenství. XVIII. století bylo stoletím stálých armád, které nemobilisovaly. Kolik bylo v míru vojsk, tolik jich šlo do války. V XIX. století se v míru připravila výzbroj na větší armádu, než byla mírová. Vedle mírové byla tu také armáda záložníků.

Ve XX. století, za světové války, se ukázalo, že záložní armáda na doplnění mírové nestačí a že bude třeba do války zapřáhnout celý národ. Ukázalo se, že nestačí ani zbraně vyrobené v míru a uložené ve skladech a že tedy bude třeba do služeb války zapřáhnout celý průmysl. Vedle mobilisace bývalých vojáků že bude provedena také mobilisace pracovníků nejrozličnějších odvětví. Měřítkem válečné mohutnosti státu nebyla už mírová armáda jako v XVIII. století, ani vycvičené zálohy jako v XIX. století, nýbrž všechny síly živé i materiální, které v státě jsou a které mají přímý nebo nepřímý vliv na spád války.

Tím se otevřela zcela nová pole pro vojenskou nauku a vědecké řízení. Přibýlo při tom podle Clausewitzovy nových neznámých frikci, jak na poli mravním, tak technickém. Vojenská teorie, která se v druhé polovině XIX. století chtěla přiblížit vědě, opět se rozšiřuje o velmi mnoho nových, přesně nedefinovaných složek a tím se znovu více stává uměním.

*

Válečná nauka se až do r. 1914 obírala jen operacemi armád v poli. Dnes však má zvládnout vedení a živění války celým národem a státem, všemi jeho silami hmotnými i mravními. Tak jako v poli dobrá taktika má dovolit maximální využití zbraní, tak dobrá strategie má umožnit maximální využití sil státu k válce.

Takové maximální a racionální využití je především otázkou účelné organisace a vědeckého řízení. Proto se moderní válečná teorie obírá zejména válečnou mobilisací státu. To je však problém, který nikdy suverénně neovládne voják, který zůstal jenom vojákem. Moderní válečná teorie se liší od předválečné tím, že její pole ohromně vzrostlo směrem k otázkám sociálním a výrobním, tedy daleko přes staré meze speciálně vojenské. Jestliže v staré strategii, která je naukou o válčení států, problémy vojenské obsadily 80%, je to v moderní strategii skoro obráceně. Složka, kterou bychom nazvali civilní, je tam mohutnější než vojenská.

Voják potřebuje nyní mnoho pomocníků, aby úspěšně zdolal problém příprav státu k válce. Aby mohl odstranit frikce morální, potřebuje pomoc politika, sociologa, psychologa, psychotechnika a pedagoga. Aby zdolal frikce materiální, potřebuje pomoc techniků, organisátora a vědců nejrůznějších oborů. Nejtěžším problémem je právě organisování a zlaďení této rozmanité spolupráce o přípravách obrany státu. O to se musí postarat vědecké řízení.

Teorie o vedení války, jak jsme řekli, je především teorií, která řeší dokonalou přípravu války. Tato příprava má dát národ chápací smysl války, ochotný ke všem obětem a rozdělený účelně na dvě armády: operační a pracovní. Pracovní armáda dodává prostředky pro armádu operační. Pracovní armádu povedou inženýři, vědci a výrobní organisátoři, armádu operační vojenští odborníci. Obě armády budou však podřízeny strategickému štábu na rozdíl od štábů operačních, výrobních a dopravních, politických a propagačních.

Zkušenosti ze světové války učí, že k boji nestačí mít taktické jednotky, nýbrž že tyto jednotky musí být dobře zásobovány potravinami a výzbrojí a včas při ztrátách doplňovány. Každá zasazená jednotka, jak řekl lord Churchill, je hořící lampa s velkou spotřebou oleje. Velikost a úkoly operační armády se budou řídit podle množství materiálu, tedy podle výkonnosti pracovní armády. Je zbytečné volat lidi pod prapory, když pro ně nebudou zbraně, a je zbytečné vyrábět zbraně, když tu nebudou lidé, kteří by mohli bojovat.

Za světové války jsme viděli, že zbytečná výroba zbraní omezovala životní potřeby obyvatelstva v zápolí a tím snižovala jeho morálku. Tak tomu bylo v Německu r. 1918. A naopak, nedostatečná výroba válečného materiálu snižovala opět morálku operační armády, jak jsme byli svědky r. 1915 v Rusku.

Dobrá a účelná funkce pracovní armády je podmínkou dobré funkce operační armády v poli.

Ale racionalisace a účelnost po stránce hmotné a operační musí být také provázena racionalisací a vědeckým řízením po stránce mravní. O vytvoření organisovaných sil v taktických jednotkách a ve výrobních střediscích se postarají cvičitelé a organisátoři vojenští a techničtí. Jde však také o to, vytvořit a co nejdéle zachovat v celém kolektivu vůli k odporu, vůli k boji.

Za války i po válce si mnoho slibovali od propagandy a tak zvané vlastenecké výchovy jak mezi armádou pracovní, tak tou operační. Ale také zde se ukázalo, že dobrého má být po málu a že je pozdě přesvědčovat vojáka a dělníka o smyslu války, když už je rozpoutána. Často divoká propaganda měla nahradit soustavnou výchovu a slovo příklad, a to byla chyba. Zkušenost učí, že se nejlépe osvědčuje ta propaganda,

kteřou předchází dobrá výchova a která je propagandou pravdy zřejmé, spravedlivé a prosté. Propaganda něčeho, co nemá dobrý mravní kořen, zakrátko selže a promění se v pravý opak.

Tím, že široké masy pochopí smysl války a že budou rozhodnuty proň vše obětovat, není po stránce morálky, jak nazýváme vůli k boji, ještě všemu pomoheno. Všude může být dobrá vůle, ale při tom v mnohém připadě bude chybět schopnost.

Moderní válka klade na vojáka ohromné požadavky fyzické a psychické. Zkušenost učí, že měřítkem vojenské zdatnosti ani zdaleka nemůže být dobrá kondice fyzická.

Při staré soustavě doplňování armád odvody se dosud přihlíželo jen k schopnostem fyzickým a někdy ještě k politickému zabarvení, ale psychické schopnosti se nepřezkušovaly. Je veliký rozdíl mezi vojenskou službou v míru a za války, kdy jde o život.

Nebyl to zjev výjimečný, že vojáci, kteří v míru vynikali řízností, energií a pohotovostí, v boji selhali. A naopak lidé vojensky v míru nevýrazní, v dešti střel projevovali zvláštní klid a rozvahu.

Zde musí přijít na pomoc věda, hlavně psychotechnika. Podaří-li se zjistit vědeckým postupem co nejvíce vojáků bojovně kvalitních, stoupne tím také značně mravní hodnota jednotek, poněvadž v boji stále ještě více než nadšené slovo platí příklad.

*

Za světové války se mnoho psalo o divisiích opotřebovaných a svěžích. Nebylo však dobrého měřítka pro stupeň opotřebování bojem. Zde musí přijít na pomoc věda, aby stanovila bezpečné meze morální nosnosti taktických jednotek, tedy meze přípustného morálního namáhání.

Psycha jedince i kolektivu se podobá ocelovému peru, které podle své jakosti snese větší nebo menší zatížení, aniž pobude své pružnosti. Jednotka namáhaná morálně nad mez této pružnosti rychle se vzpamatovává a nabývá staré bojeschopnosti. Znamenají-li však námahy větší zatížení, než morální pružnost připouští, jednotka se již nevrací do původního svěžího stavu a pokles morálky je tu trvalý.

Zkoumání meze psychické pružnosti jednotek je tedy otázkou praktické kolektivní psychologie a psychotechniky.

A ještě třetí úkol čeká vědu na vojenském morálním poli. Jde o určování schopných vůdců. Je-li někdo dobrým cvičitelem a velitelem v míru, to ještě neznamená, že bude dobrým vůdcem za války. Pracovní výkon důstojníka je zcela jiný tam, kde není vyrušován a ohrožován na životě. a zcela jiný, kde jeho pracovní je pod palbou a pod plyny.

Československá armáda používá služeb psychotechniky při přijímání posluchačů na vysokou školu válečnou a na vojenskou akademii? To však je teprve začátek, kde věda pomáhá při určování kvalitního specialisty. Ať už jde o stanovení schopného vojáka pro boj, bojové schopnosti jednotek anebo o dobrého vůdce, zde čeká psychotechniku ohromná práce. Podaří-li se jí to, bude to velikou úsporou na ostatních statech národa; vycházíme-li z předpokladu, že ta strana ve válce zvítězí, které se podaří vyšší součin organisovaných sil s vůlí k boji.

*

Ale všechna práce vědecká a organizační by byla marná a setkala by se s neúspěchem, kdyby organizace sil a stupňování morálky nestálo ve

službách mravné a spravedlivé politiky, kdyby cíl, který je válkou sledován, byl nehumánní, prospěchářský a násilný. Clausewitz, který poctivě studoval morální stránku války, viděl dobře, že smysl války buduje vítězství nebo porážku, a proto hlásal, že ve válce obrana je vždy silnější formou a útok formou slabší. Měřítkem úpadku válečné nauky před světovou válkou byla právě skutečnost, že valná většina válečných teoretiků popírala tuto základní these Clausewitzovu, že obrana je vždy silnější formou zápasu. Tedy ona obrana, kterou napsala na svůj štít armáda, jejímž velitelem je filosof a veliký demokrat T. G. Masaryk.

Jaroslav L u g s :

O vojenské bibliografii.

Historický vývoj.

Vojenská literatura byla předmětem knihopisného zpracování již ve století XVII. Jedna z nejstarších vojenských bibliografií vyšla r. 1637.¹⁾ Termín „bibliotheca“ byl konvenčním názvem bibliografie.

Veliký rozmach vojenské bibliografie nastává ve stol. XVIII., zvláště v druhé jeho polovině. Bibliografie v té době není již pouhými soupisy knihoven, nýbrž stává se zvláštním vědním oborem; objevují se nadto i veliké teoretické práce o bibliografii.

Vojenská doktrína se stává předmětem soustavného studia. Je to doba velkých vojenských teoretiků — Puységura, Bedřicha Velikého, Bülowa, Clausewitze, Jominiho, Lloyda a j. Studium vojenských věd se přičítá veliká důležitost. Francouzský maršál Jacques François Puységur de Chastenot (1656—1743) v svém klasickém díle „Traité de l'art de guerre“ píše o něm: „Již v nejhlubším míru se musíme učit bojovat a vítězit, a znalosti vojenského umění, které můžeme získat v klidu své studovny, jsou nesmírně důležité, jako u každé jiné vědy, chceme-li nabýt v ní dokonalosti. Jsem dalek přesvědčení, že by bylo třeba čekat až na válku, abychom se naučili umění válečnému, naopak věřím, že velcí vojevůdcové, kteří se jimi stali svou praxí, učinili mnohé chyby, kterých by se byli vyvarovali, kdyby byli studovali pravidla a základy různých oborů válečnictví.“

Do té doby spadá též vznik vyššího vojenského školství a vojensko-vědeckých ústavů.

Rozsáhlejší studium vojenské literatury vyžadovalo soupisů jejích, zvláště soupisů publikací samostatných, knih, avšak vedle toho také i soupisů vojenských řádů, instrukcí, map a plánů. Jeť literatura ta v oné době již velmi bohatá. Tak vznikající vojenské bibliografie jsou větším dílem německé, protože Německo v XVIII. stol., zvláště za Bedřicha Velikého, bylo vzorem a školou ostatních evropských armád.

Asi z třiceti vojenských bibliografií, které v té době vyšly, byly nejznámější a nejužívanější bibliografie drážďanského knihkupce K o n r á d a W a l t h e r a a H. F. R u m p f a.

¹⁾ N a u d a e u s. Bibliotheca militaris. 2. vydání vyšlo v Jeně r. 1683. Vyd. G. Schubart.